

ὁ κύκλος τῆς προσωπικότητας. Ἡ μοῖρα τῆς νά εἶναι σ' ἕκαστη μορφή τῆς, δηλαδή στόν καθένα, νά εἶναι κάτι ὀλωδιόλου διαφορετικό, νά ἔχη στόν ἕναν εὐρύτητα, στόν ἄλλον στενότητα, στόν ἕνα νά εἶναι βαθειά, στόν ἄλλον ἄβαθη. "Ἔτσι συμβαίνει ὁ ἕνας νά φέρεται πρός τή θεωρία καί ὁ ἄλλος πρός τήν πράξη, ὁ ἕνας εἶναι καλλιτέχνης καί ἄλλος μόνον θεατής τῆς τέχνης. Ἐνῶ τό ἐγώ, ὡς ἀρχή ὄλων αὐτῶν, εἶναι ἡ ἀδιαίρετη ἐκεῖνη λογική ἐνότητα πού τά συγκρατεῖ ὅλα.

Οἱ κύκλοι αὐτοί πού ἀποτελοῦν τά κατά μέρος πρόσωπα, γιατί ἕκαστο πρόσωπο ἔχει καί δικό του κύκλο παραστάσεων, δέν εἶναι δυνατόν νά συμπέσουν πουθενά ἄλλοῦ, παρά μόνον ὡς πρός τήν λογική ἐνότητα, πού ἔχουν μέσα τους, ὡς πρός τή λογική ἀρχή. Καί γιὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν νά εἰπῇ ὁ ἕνας ἄνθρωπος στόν ἄλλον ἐσσύ. Χωρίς αὐτήν τήν ἐνότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας, χωρίς τό ἀδιαίρετο αὐτό ἐγώ, τό ἀμετάβλητο αὐτό στοιχεῖο μέσα μας, δέν θά ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχη καμμιά ψυχική καί πνευματική ζωή. Κύριος νόμος τοῦ ψυχικοῦ καί πνευματικοῦ κόσμου εἶναι ἡ συνέχεια, ἡ ἀκολουθία, ἡ συνέδεση τῆς συνέχειάς τῆς. Χωρίς τή συνείδηση αὐτή τῆς συνέχειας δέν θά ἦτο δυνατόν νά ὑπάρχη ψυχική καί πνευματική ζωή, ὅσο καί ἂν ἀναπτύξη κανεῖς καί πολλαπλασιάσῃ τόν συναισθηματικό καί παραστατικό του κόσμο. Καί ὅσο ἂν εὐρύνεται ὁ ψυχικός μου κόσμος, ὁ ἑαυτός μου μέσα του μένει ὁ ἴδιος, ἡ ἀρχή δηλαδή τοῦ ἑαυτοῦ μου μένει ἡ αὐτή μέσα σέ ὅλη αὐτή τήν ἀνάπτυξη. Καί αὐτή εἶναι πού διαπιστώνει ἀκριβῶς ὅτι μεγάλωσε ὁ κόσμος τῆς, ὅτι ὤρμασε ἡ προσωπικότητα, ὅτι ἀναπτύχθηκε πιά πολύ." Ἄν δέν ὑπῆρχε ἡ ἐνιαία αὐτή ἀρχή, δέν θά ἦταν δυνατόν νά γίνῃ αὐτή ἡ διαπίστωση ὅτι ἄλλαξε μέσα τῆς τό πλήρωμα τῶν παραστάσεων, ὅτι εὐρύνθηκε. Ἀπό τήν ἀρχήν λοιπόν αὐτήν πρέπει νά ξεκινᾷ ἕκαστη ψυ-

χολογική ανάλυση, αν και η ίδια δεν επιδέχεται καμιά απόλυτη ανάλυση, δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο παρατηρήσεως.

Νά ζητήση κανείς να δείξη κατά ποιόν τρόπον γίνεται τούτο, κατά ποιόν μηχανισμόν γίνεται η συνείδηση του εγώ, τούτο θά εσήμαινε ακριβώς ότι δεν έχει συλλάβει τό πρόβλημα του εγώ, θά εσήμαινε ότι βρίσκεται ακόμα στην κατάσταση εκείνη, όπου δεν είναι δυνατόν να παρακολουθη κανείς τόν εαυτό του, να επιστρέψη στον εαυτό του. Η σχέση αυτή η βασική του εγώ με τά άλλα μέσα του και γύρω του, η σχέση αυτή είναι απόλυτη, τήν καταλύει μόνον ο θάνατος, γιατί θάνατος στην ψυχολογία δεν σημαίνει τίποτε άλλο παρά τό να μήν υπάρχει η σχέση αυτή της ενότητας του εγώ με τά γύρω του. Θάνατος εδώ σημαίνει τό γεγονός που καταλύει τή σχέση που έχει τό εγώ με τά άλλα ανάμεσα στον χρόνο και τόν τόπο. Τούτο σημαίνει ακριβώς ότι ποτέ δεν μπορεί να υπάρχει τό ένα χωριστά από τό άλλο, δηλαδή δεν είναι δυνατόν ποτέ μιά παράσταση να υπάρχει χωριστά από τήν κατάσταση ενός εγώ, που τήν έχει απέναντί του.

Είναι η σχέση αυτή η πρώτη θεμελιική συζυγία και αντινομία, που υπάρχει μέσα στη συνειδητή ζωή. Είναι η αρχή του συνειδητού κόσμου από τήν οποίαν πηγάζουν οι τρόποι, οι μορφές του συνειδητού κόσμου, όλος ακριβώς ο κατακερματισμός, αλλά και η ενότητα του συνειδητού κόσμου. Δεν υπάρχει καμιά κατάσταση συνειδητή που να μήν είναι παράσταση του εγώ, εκτός από τήν κατάσταση του εγώ του ίδιου. Αυτό πάλιν σημαίνει απλούστατα ότι τό εγώ δεν υπάρχει ποτέ μόνο του, αλλά είναι συνυφασμένο με μιά ώρισμένη παράσταση. Ο εαυτός μας δεν υπάρχει ποτέ μόνος του, αλλά πάντοτε με μιά παράσταση, μαζί με κάτι άλλο. Τό ε-

διο ίσχύει καί γιά τό αντικείμενο, πού εἶναι ἀπέναντί μας. Δέν ὑπάρχει πάλιν καμμιά κατάσταση συνειδητή πού νά μήν εἶναι μαζί μέ τό ἐγώ, πού νά μήν τήν συνοδεύη ἀκριβῶς ὁ συντελεστής αὐτός, πού τήν κάμει κατάσταση συνειδητή, δηλαδή παράσταση τοῦ ἐγώ.

Ἔτσι κάθε κατάσταση πέφτει ἀκριβῶς μέσα στόν κύκλο, ὅπου ὀρθῶς τό ἐγώ.

Ἐπάρχουν ὅμως περιπτώσεις μέσα στόν ψυχικό κόσμον, ὅπου νομίζομε ὅτι ἡ σχέση τοῦ ἐγώ μέ τό αντικείμενό του, μέ τό ἄλλο, καταλύεται, ὅπως λ.χ. ὅταν ἔχωμεν ὄλη μας τήν προσοχή δοσμένη ἀπόλυτα κάπου. Μέσα σ' αὐτήν τήν κατάσταση νομίζομε, ὅτι ὁ ἑαυτός μας δέν ὑπάρχει, δέν σκέπτεται ἢ δέν βλέπει. Τέτοιες καταστάσεις ὑπάρχουν, αὐτό εἶναι ἀναμφισβήτητον. Εἶναι ὅλες οἱ λεγόμενες δημιουργικές καταστάσεις, τή στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργός. Ὁ καλλιτέχνης π.χ. ὅταν δημιουργῆ, ὅταν εἶναι στή στιγμή τῆς δράσεως, τῆς δημιουργίας, τότε ἔχει σαφέστατα τήν ἐντύπωση, ὅτι αὐτός ἔχει γίνει ἕνα, ἔχει συγχωνευθῆ μέ τό αντικείμενο πού δουλεύει. Καί γιά τοῦτο ἀκριβῶς ὅταν ἔρχεται ἡ γλώσσα νά ἐκφράσῃ αὐτήν τήν κατάσταση, τήν λέγει ἐκστάση. Ὁ δημιουργικός ἄνθρωπος εἶναι τόσο βυθισμένος μέσα στό αντικείμενο, πού δουλεύει, εἶναι τόσο ἐνωμένος μέ τό αντικείμενο τῆς ἐργασίας του, ὥστε νά ἔχη ἀκριβῶς τό συναίσθημα, ὅτι αὐτός δέν ὑπάρχει, ὅτι εἶναι ἔξω ἀπό τόν ἑαυτόν του. Τό ἴδιο παρατηροῦμε καί σέ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Στήν ἀγάπη, στή θρησκεία καί ὅπουδήποτε ἄλλου ἀφοσιώνεται ὁ ἄνθρωπος μέ ὄλη του ἀκριβῶς τήν ὑπόσταση, ὅπου ὑποχωρεῖ ἢ τουλάχιστο μάς φαίνεται ὅτι ὑποχωρεῖ τό ἐγώ τό ἴδιο.

Πραγματικά ὅμως μέσα στίς μεγάλες αὐτές στιγμές τῆς ζωῆς, δέν πρόκειται γιά κατάλυση, δέν καταλύεται ἡ σχέση αὐτή τοῦ ἐγώ μέ τό αντικείμενο, ἀλλά συμβαίνει ἀκριβῶς τό ἀντίθετο. Εἶναι

τόσο μεγάλη ή σχέση μέ τό αντίκειμένο ὥστε νά ἰσορροποῦμε μα-
ζί του. Νομίζομε ὅτι ἔχομε συνυφανθῆ μαζί του, ἔτσι ὥστε νά ἀ-
ποτελοῦμε, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Ἡράκλειτος "καλίνδρομον ἀρμονίην".
Κυριώτερα ὁμως συμβαίνει τοῦτο μέσα στόν μυστικισμό. Καί ὁ ἄν-
θρώπος πού ἐνώνεται μυστικά μέ τόν ἑαυτόν του καί τόν κόσμο,
καί ὁ ἄνθρωπος πού τό ἐγώ του τό συγχωνεύει ὀλοκληρωτικά μέσα
στό πᾶν, καί αὐτός ὁ ἄνθρωπος μέ τήν μυστική αὐτήν ἐνωθῆ, εἴτε
μέ τῶν ἑαυτόν του εἴτε μέ τό πᾶν, ζῆ μέσα σέ μιά ἀντινομία μέ
κάτι ἄλλο, γιατί, όταν ἀκριβῶς γυρίζη ξανά ἀπό τήν ἐκσταση στή
πραγματική του στάση τοῦ ἐγώ, τότε ἀναλύει τό γεγονός αὐτό καί
μάς χαρίζει βαθυτάτη ψυχολογική πέτρα. Ποτέ λοιπόν δέν μπορεῖ
κανεῖς νά κάμῃ λόγο γιά κάτι, νά μιλήσῃ γιά κάτι, καί όταν ἀπό-
μῃ τό κάτι αὐτό, τοῦ προσφέρεται, τοῦ γίνεται συνειδητό, ὅταν
ὁ ἑαυτός του βρῖσκεται σέ ἐκσταση, ἄν δέν ὑπάρχη ἔστω καί ὑπο-
συνειδητῶς, ἄν δέν ὑποβόσκη ἡ σχέση τοῦ ἐγώ μέ τό ἀντικείμενο
αὐτό, πού θέλει κάπως νά ἀναλύσῃ.

Ὅστε καί ὁ κατ'ἐξοχήν μισολόγος, γιατί ὁ μυστικιστής εἶναι
ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος πού περισσότερο ἀπό ὅλους μισεῖ τόν λόγο,
γιατί ὁ λόγος τόν ἐμποδίζει νά ἐνωθῆ μέ ἐκεῖνο πού δέν λέγεται,
μέ τό ἄρρητο, όταν ἔλθῃ ἀπό τήν ἐκσταση στήν ἀρχική στάση τοῦ
ἐγώ του, καταφεύγει στόν λόγο γιά νά ἀναλύσῃ τήν προηγούμενη
ἐκσταση. Ὅπως λοιπόν δέν ὑπάρχει ἐγώ αὐτό καθ'αὐτό, ἔτσι δέν
ὑπάρχει καί ἀντικείμενο αὐτό καθ'αὐτό, ὅσο μεγάλο καί ἄν εἶναι.
Οὔτε ὁ θεός τοῦ μυστικοῦ ἐκεῖνου ἀνθρώπου, πού τόν πιστεύει ἄ-
κριβῶς ὡς κάτι ὀλωσδιόλου ἔξω ἀπό τή συνείδησή του, δέν νοεῖ-
ται χωριστά ἀπό τή συνείδησή του. Καί ὁ θεός τοῦ μυστικοῦ ἄν-
θρώπου πού ἔρχεται στήν κλειστή γιά τούς ἄλλους ἐπαφή μέ τήν
ἀρχή τοῦ κόσμου, ὁ θεός αὐτός εἶναι κατά βάθος ἀντικείμενο,

πλήρωμα, περιεχόμενο του 'εγώ, πού τόν δέχεται καί τόν ἀντικρύζει καί ὑποτάσσεται σ' αὐτόν.

Κατά τή σχέση αὐτήν, πού ὑπάρχει μεταξύ ἐκείνου, πού λέγεται συνείδηση καί ἐκείνου πού λέγεται ἀντικείμενο εἶναι δυνατόν τή μιᾶ φορά τό κέντρο του βάρους νά πέφτη πρός τό ἀντικείμενο, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει στήν πανθεΐα, ὅπου τό ἐγώ τείνει καί θέλει νά ἀναλυθῆ, θέλει νά σβύση μέσα σέ ὅλα τά ἄλλα, νά γίνῃ ἓνα μέ τά ἄλλα. Ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶναι πάλι δυνατόν, νά γίνεται τοῦτο συχνά στή ζωή, τό κέντρο του βάρους κατά τή συζυγία καί κατά τήν ἀντινομία αὐτή, νά πέφτη πρός τά μέσα καί νά ὑποχωρῆ ὁ ἐξωτερικός κόσμος, χωρίς βέβαια νά παύσῃ νά ἰσχύει καί νά προσδιορίζῃ τή συνείδηση. Εἶναι δυνατό νά χάνεσθαι ὡς ἓνα βαθμό ὁ ἐξωτερικός κόσμος, ὅπως τοῦτο συμβαίνει στό μυστικισμό τῆς προσωπικότητας, ὅπου ὅλα τά ἄλλα ὑποχωροῦν καί ἐκεῖνο πού ὑπάρχει οὐσιαστικά εἶναι ἡ προσωπικότητα στήν βάθειά της ἔννοια. Τό ἐγώ ἐδῶ, ἔτσι ὅπως τό ἀνέπτυξαν οἱ μύστες ἐκεῖνοι του γερμανικοῦ μυστικισμοῦ πού δέν ἐγνώριζαν κλασική παιδεία, ἀλλά εἶχαν τήν ἐξαιρετική δύναμη τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιστροφῆς, βυθίζεται στόν ἑαυτό του, καί ἔτσι ὁ ἄλλος κόσμος ἔξω χάνεται, ὑπόχωρεῖ, σχεδόν δέν ὑπάρχει.

Ἀνάλογα τώρα, μέ τό ποῦ πέφτει τό κέντρον του βάρους, μέ τό ποῦ κλίνει ἡ κλάστιγγα αὐτή στό ζύγισμα πού λέγεται συνείδηση, σχηματίζεται καί ὁ πολιτισμός του ἀνθρώπου. Μποροῦμε, ἂν θέλωμε νά ἀναλύσωμε τούς πολιτισμούς, μποροῦμε νά ἐξετάσωμε τή δημιουργία τῶν πολιτισμῶν ἀπό τή σκοπιά αὐτήν. ἂν δηλαδή ἓνας πολιτισμός εἶναι πιά πολύ ὑποκειμενικός ἢ πιά πολύ ἀντικειμενικός. Ὄταν τό κέντρον του βάρους ἐνός πολιτισμοῦ πέφτη πρός τά μέσα τότε ἔχομε ἐσωτερικό πολιτισμό, ὅπου ὅλα τά ἄλλα ὑπο-

χωρούν, όπου υποχωρεί η φύση, όπου υπάρχει βέβαια αισθητική εκτίμηση των φυσικών δεδομένων και γενικά ο άνθρωπος συλλέγεται στον εαυτόν του και αδιαφορεί για όλα τα άλλα γύρω του. Φθάνει μάλιστα μέχρι του σημείου ώστε όλα τα άλλα, ότι δηλαδή δεν είναι κυρίως της συνειδήσεώς του, να τα θεωρήσει ως πράγματα που πρέπει να λείψουν. Ο Λύγουστίνος παρουσιάζει μια βαθύτατη ψυχική πετρα, μια ζωή, που μάς είναι σχεδόν αδύνατο σήμερα να την παρακολουθήσουμε, όχι μόνο πραγματικά, αλλά και νοητικά σε όλες τις βαθύτατες αποχρώσεις της. Ο Λύγουστίνος ως προς την έρμηνεία της έσωτερικότητας του ανθρώπου στέκει πολύ πιο ψηλά από πολλούς σοφούς της αρχαιότητας.

Η Γοτθική τέχνη είναι επίσης ένα φαινόμενο όλωσδιόλου έσωτερικού πολιτισμού, γιατί ο γοτθικός ναός είναι αισθητό παράδειγμα πνευματικής ζωής, που δεν γνωρίζει τίποτε άλλο παρά την έσωτερικότητα όπου όλη η δύναμη της ψυχής καταβάλλεται για να ένωθῃ ἡ ψυχὴ με τὸ ἕνα ἐκεῖνο, πού είναι ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ο γοτθικός ναός, όπου έχουμε μια τέλεια πνευμάτωση της ὕλης, δείχνει με τὴν αἰχμὴ πού ὑψώνεται πρὸς τὸν οὐρανό, τὴν ἀνάταση τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Ἐνας ἄλλος σταθμός τοῦ αὐτοῦ πνεύματος, ὁ τελευταῖος κατὰ τὴ γνάμη μου σταθμός, εἶναι ἡ μουσική τοῦ Μπάχ, γιατί στή μουσική τοῦ Μπάχ ἀποκορυφώνεται ὅλη ἡ έσωτερικευση τῆς ψυχῆς. Αυτό τὸ φαινόμενο τοῦ θρησκευτικοῦ πολιτισμοῦ παρουσιάζει ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού εἶπαμε πρὶν. Τὸ κέντρο τοῦ βάρους πέφτει ἐδῶ πρὸς τὴν έσωτερικότητα τοῦ ἐγώ.

Όταν ὁμως τὸ κέντρο τοῦ βάρους πέφτη πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι φυσικό, ὅτι ὁ πνευματικός ἄνθρωπος, ὁ έσωτερικός κόσμος υποχωρεῖ, καὶ ἀναπτύσσονται τάσεις γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς φύσεως. Ἔτσι ἄμέσως μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ θρησκευτικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ με-

σαίωνα γίνεται στη Δύση ή εξόρμηση των θετικών επιστημών για
τήν κατάκτηση της φύσεως. Η τάση αυτή έχει βέβαια τις ακρότη-
τές της, και η εποχή μας υποφέρει από τις ακρότητες αυτές, γιατί
η φυσική επιστήμη είναι εκείνη που αποκλειστικώς προσδιορίζει
σήμερα τη ζωή του ανθρώπου. Ίδανική είναι η κατάσταση εκείνη,
όπου ανάμεσα υποκειμένου και αντικειμένου επικρατεί ισορροπία,
όπως το στο συμβαίνει στην Ελληνική κλασική αρχαιότητα. Ο ψυχι-
κός και ο φυσικός κόσμος ισορροπούν εδώ απόλυτα. Ο φυσικός κό-
σμος δεν εκβιάζεται από τον άρχατο Έλληνα. Ψυχή και σωμα βρί-
σκονται εδώ σε απόλυτη αρμονία. Αύτην τήν ισορρόπηση των όρων
πού αποτελούν τήν αρχαία συνείδηση, τήν φανερώνει ανάγλυφα, πα-
ραστατικά τό άρχατο κλασικό άγαλμα, όπου έχουμε ακριβώς τόν συν-
τονισμό των φυσικών και ψυχικών όρων της ζωής. Τό άγαλμα φανε-
ρώνει ακριβώς τόν δυνατό βαθμό ελευθερίας, ωμορφιάς και στοχα-
σμού μέσα στην χρονικότητα.

Άλλά πέρα από αύτην τή συζυγία της συνειδήσεως μέ τό αντι-
κείμενό της όταν ήμιλοθμε ειδικά για συνείδηση, έννοοθμε τήν
ένότητα εκείνη πού συνδέει πολλές παραστάσεις, πολλά αίσθήματα,
συναισθήματα, κρίσεις και βουλήματα άναμεταξύ τους. Όλα αυτά
τά περιστατικά, πού τώρα είναι και έπειτα δεν είναι, τά συνδέει
ή συνείδηση μέ μιά αρχή και τά κρατάει σε σχέση τό ένα μέ τό
άλλο. Η συσχέτισή λοιπόν αύτη, ο σύνδεσμος αυτός μεταξύ των
δεδομένων, των περιστατικών, είναι ένα κεντρικό γνώρισμα πού
έχει ή συνείδηση, είναι μιά ιδιότητα, πού θεμελιώνει ακριβώς
έκείνο πού χαρακτηρίζομε ως συνείδηση. Δεν μπορεί ποτέ μιά και
μόνη παράσταση, ένα και μόνο αίσθημα, μιά και μόνη κρίση, να
δημιουργήσουν συνείδηση. Ούτε πάλι μπορούν πολλές παραστάσεις,
κρίσεις και συναισθήματα να δημιουργήσουν συνείδηση, χωρίς τή

σχέση, πού ιδρύει ανάμεταξύ των, εκείνο πού τά παρακολουθεῖ πάντοτε καί τά συνδέει καί πού λέγεται ακριβῶς συνειδέναί. Ὅστε ἡ σχέση μεταξύ αὐτῶν τῶν περιστατικῶν μέσα μας, ἡ καλλίτερα, ἐκεῖνο πού δημιουργεῖ τή σχέση αὐτήν, ἐκεῖνο κατ' ἐξοχήν πρέπει νά λέγεται συνειδέναί.

Τό συνειδέναί δέν μπορεί νά ὑπάρχη χωρίς τή σχέση αὐτή, ἀλλά δέν μπορεί νά ὑπάρχη καί χωρίς τή διαφορά ὄλων ὄσων περνοῦν ἀπό μέσα του, δέν μπορεί νά ὑπάρχη χωρίς τή μετάπτωση ἀπό τό ἓνα στό ἄλλο. Θά μπορούσαμε λοιπόν νά εἰποῦμε, ὅτι ἡ συνείδηση εἶναι ἡ ταυτότητα (ἐκεῖνο πού μένει σταθερό) μέσα στήν ἐτερότητα ὄλων τῶν περιστατικῶν, πού ἔχει ἡ συνείδηση. Ἡ σχέση αὐτή μεταξύ τῆς ταυτότητας τοῦ ἐγώ καί τῆς ἐτερότητας τῶν πολλῶν περιστατικῶν, φαινομένων καί δεδομένων, εἶναι πού διατηρεῖ τή συνείδηση σέ δράση. Εὐθύς ὡς καταλυθῆ ἡ σχέση αὐτή δέν ὑπάρχει συνείδηση. Καί ὡς μεταβολή λοιπόν τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀπό τή μιά κατάσταση στήν ἄλλη, ὡς ἀλλοίωση ἀκατάπαυστη πρέπει νά ἐρισθῆ ἡ συνείδηση. Δέν εἶναι δυνατόν νά νοηθῆ συνείδηση πού θά διετηρεῖτο στήν κατάσταση τῆς ἀκίνησις, τῆς ἀπόλυτης ταυτότητας καί ἰσορροπίας, γιατί, ὅπως εἶδαμε, εἶναι συνείδηση καί ἡ μετατροπή τῶν ἀλλοιώσεων καί καταστάσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου σέ παραστάσεις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου.

Ἐάν ἡ συνείδηση ἐσθῆμαινε μόνον τοῦτο, καί ἂν τά ὅρια τοῦ ἑαυτοῦ μας δέν ἔφθαναν πέραν ἀπό τήν συνεχή μετατροπή τῶν καταστάσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου σέ παραστάσεις τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ἡ συνείδηση θά ἦταν μιά ἀκατάπαυστη ἀλλοίωση, ἓνα ἀκατάπαυστο γίνεσθαι, ἓνας δουλευτής πού δουλεύει διαρκῶς, γιατί διαρκῶς τοῦ ἔρχεται καινούργιο ὄλικό πού πρέπει ὅπωςδήποτε νά τό περάσῃ ἀπό χωνευτήρι. Ἡ ἀλλοίωση ὅμως αὐτή τῶν καταστάσεων ἐξωτερικῶν...

κοῦ κόσμου καί ἡ μεταβολή των σέ παραστάσεις, ἔχει σημασία θε-
μελιώδη γιά τήν κατανόηση τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Ἡ ἀλλοίωση
αὕτη δέν εἶναι τυχαία, δέν εἶναι δηλαδή ἡ παράσταση ἑνας τυχαί-
ος καθρεπτισμός τῶν ἐξωτερικῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου μέσα στή
συνείδησή μας, ἀλλά ὅπως θά ἴδοῦμε, ὅταν θά προχωρήσωμε στή θε-
μελίωση τῶν εἰδικῶν λειτουργιῶν τοῦ συνειδέναί καί στά κατώτατα
στάδια ὑπάρχουν καί λειτουργοῦν ὠρισμένοι ὅροι, σύμφωνα μέ τούς
ὁποίους σχηματίζονται καί συνδέονται οἱ παραστάσεις.

Ἐπὶ τῶν ὑπάρχοντων γενικοί ὅροι ἀπό τούς ὁποίους πρέπει νά περάσουν
οἱ λεγόμενοι ἐρεθισμοί. Δηλαδή δέν γίνεται ἐκεῖνο πού ἀπλοϊκά
φαντάζονται μερικοί πού καταγίνονται ἐμπειρικά μέ τήν ψυχολογία,
ὅτι ὁ ἐρεθισμός ἀμέσως μεταβάλλεται σέ παράσταση τῆς ψυχῆς. Ἡ
παράσταση, ἡ σχέση τῶν καταστάσεων ἀναμεταξύ τους, ὅλα αὐτά σχη-
ματίζονται καί ὀργανοῦνται βάσει ὠρισμένων ὁρῶν καί ἀναφέρω ἐδῶ
μόνον μερικούς γενικούς ὁρους ἢ μάλλον τόν κυριώτερον ἀπό ὅλους.
Εἶναι ὁ χρόνος πού ἔχει τό ἐργαστήριό του, θάλεγε κανείς, στήσει
στις θύρες ἀκριβῶς τῶν αἰσθήσεων. Ὅ,τι καταφθάνει ἐκεῖ μέ τήν
ἐπιθυμία νά εἰσέλθῃ πρέπει νά περιορισθῇ ἀπό τήν χρονικότητα, πρέ-
πει νά χρονωθῇ. Ὅλα τά ἄλλα ἐκτός ἀπό τό ἐγώ πρέπει νά χρονω-
θοῦν, ὅταν θά ἔλθουν μέσα στήν ψυχή. Ἡδὴ λοιπόν στό πρῶτο αὐτό
στάδιο τῆς λειτουργίας τῆς ἡ συνείδηση ἐνεργεῖ, δημιουργεῖ μιᾶ
τάξη πραγμάτων πού δέν ὑπῆρχε πρῖν, ἕναν κόσμο πού δέν ὑπῆρχε
ὡς ἐκείνη τή στιγμή, δημιουργεῖ τήν τάξη τοῦ χρόνου.

Καί στήν τάξη αὕτη τῶν πραγμάτων εἶναι ὑποχρεωμένον νά εἰσέλ-
θῃ ὅ,τι ὅποτε ζήτηση νά τοῦ ἐπιτραπῇ ἡ εἴσοδος μέσα στόν κόσμο,
πού λέγεται συνειδητός. Ἡ τάξη αὕτη τῶν πραγμάτων, ἡ σχέση με-
ταξύ τῶν φαινομένων ἀλλά καί ὁ σχηματισμός τῶν ψυχικῶν φαινομέ-
νων, ὅλα αὐτά εἶναι κάτι, πού δέν ὑπῆρχε πρῖν καί συνεπῶς, πού

οέν υπήρχε σέ εκείνη τή λεγόμενη πραγματικότητα, πού πρέπει κατ' ανάγκη νά είναι μιά πραγματικότητα ἄλλη ἀπό αὐτήν πού γνωρίζομε. Ὡστε ἡ τάξη αὐτή τῶν πραγμάτων, εἶναι μιά τάξη πραγμάτων χαρακτηρισμένη ἀποκλειστικά ἀπό τούς ὅρους, πού συνεργοῦν γιά τήν δημιουργία ψυχικῶν φαινομένων, γιατί ὅλα ὅσα ὑπάρχουν εἶναι καί ψυχικά φαινόμενα, ἔχουν σχηματισθῆ βάσει τῶν ὅρων ἐκείνων. Χωρίς τή συνείδηση καί τούς ὅρους τῆς λειτουργίας της ὁ κόσμος θά ἔμενε σέ μιά κατάσταση καθολικῆς ἀκαταληψίας. Ὅλα τά πράγματα θά ἦταν χωρίς σχέση τό ἓνα μέ τό ἄλλο. Καί ἡ σχέση ἡ χρονική, ὅτι δηλαδή ἡ μιά παράσταση ἀκολουθεῖ τήν ἄλλη, καί αὐτή εἶναι σχέση πού τήν δημιουργεῖ ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου.

Πράγματι ὁ χρόνος εἶναι μιά λειτουργία τῆς ψυχῆς, ἓνας τρόπος μέ τόν ὁποῖον κινεῖται ἡ ψυχῆ, μιά δύναμη μέσα της πού λέγεται ἐποπτεία. Μέ αὐτόν τόν τρόπον κινεῖται καί ἀπλώνεται ἐκεῖνο πού λέγομε ἐποπτεία. Γιά τοῦτο ὁ χρόνος εἶναι στενώτατα συνυφασμένος μέ τή συνείδηση. Καί εἶναι ὁ χρόνος προσωπική ιδιοκτησία τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀνήκει ὀλωσδιόλου στή συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι στά πράγματα. Χωρίς τήν αντίληψη αὐτήν τοῦ χρόνου δέν θά εἶχαμε συνείδηση, ἀλλά ἀπλῶς ζωή, θά ἄλλαζε μέσα στή ζωή μας ἡ μιά κατάσταση, θά ἐρχότανε μιά ἄλλη, ἀλλά τοῦτο δέν θά τό γνωρίζαμε. Ἐφ' ὅσον συνείδηση σημαίνει γενικώτατα ὅτι κάτι πού εἶναι ἐξωτερικό εἶναι δυνατόν νά εἶναι συνάμα καί ἐσωτερικό, εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ποικιλία καί ὁ πλοῦτος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἶναι δυνατόν, βάσει τῶν ὅρων μέ τούς ὁποίους λειτουργεῖ ἡ συνείδηση, νά γίνῃ ποικιλία καί πλοῦτος τῆς συνειδήσεως.

Μέ ἄλλα λόγια ἡ ἐξωτερικότητα ἀποτελεῖ τό ὑλικό μέ τό ὅποιο οἰκοδομεῖται ὁ ψυχικός κόσμος. Καί λέγω ἐπίτηδες ὑλικό, γιατί, ὅπως εἶδαμε πρῖν, ἡ σύνθεση τοῦ κόσμου τῆς προσωπικότητας καί

της συνειδήσεως γίνεται μέ νόμους καί τρόπους πού ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς στήν ψυχή. "Ἔτσι καί στά κατώτατα ἀκόμη μορφώματα τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ὅπως λ.χ. εἶναι τό αἶσθημα ὁ χαρακτήρας τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος κατάγεται ἀπό τήν ἴδια τήν ψυχή. "Όταν λ.χ. ἀκούομεν ἕναν ἦχον, ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον τόν ἀκούομε, δέν εἶναι ποτέ ὁ ἴδιος μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον ὑπάρχει ὁ ἦχος στήν ἀκολουθία τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ποιός εἶναι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον ὑπάρχει ἔξω ἀπό τή συνείδηση ἐκεῖνο πού ὀνομάζομε ἦχο μέσα στήν ἀκολουθία τῶν φυσικῶν φαινομένων δέν μπορούμε νά εἰποῦμε. Θά ἔπρεπε νά βγοῦνε ἔξω ἀπό τόν ἰδικό μας τρόπο, ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς συνειδήσεως, γιά νά τό διαπιστώσαμε. "Όμως ἄν βγοῦμε ἔξω ἀπό τά ὅρια τῆς συνειδήσεως παύομε νά καταλαβαίναμε, νά ἔχωμε ἀντίληψη.

"Ὅστε οὔτε τό αἶσθημα δέν εἶναι ποτέ ~~δέν εἶναι ποτέ~~ μιᾶ αὐτοῦσι κατάσταση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλά εἶναι ἕνα μῶρφωμα καί ἕνα βίωμα τῆς ψυχῆς. Οὔτε τό ἀπλό αἶσθημα δέν εἶναι ποτέ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐρεθισμοῦ καί τοῦ ἐρεθίσματος, δέν εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ φυσικοῦ γεγονότος, πού ὑπάρχει στόν ἐξωτερικό κόσμο καί τοῦ φυσικο-λογικοῦ, πού συντελεῖται μέσα στόν ὀργανισμό, ἀλλά εἶναι γεγονός τῆς ψυχῆς, πού δέν ἀναλύεται σέ ἐξωτερικά αἷτια. "Ο παλαιός ἐμπειρισμός, καί ὅταν λέγω "παλαιός ἐμπειρισμός" ἐννοῶ τόν ἐμπειρισμό, ὅπως ἀναπτύχθηκε στήν ἀρχαία Ἑλλάδα μέ τήν σοφιστικὴ καί ἰδιαίτερα ἀπό τόν Πρωταγόρα, ξεκινούσε ἀπό τή σκέψη, ὅτι ὄχι μόνο τό πλήρωμα, περιεχόμενο τῆς συνειδήσεως, ἀλλά καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον τό ὑλικό τοῦτο συντίθεται μέσα στή συνείδηση καί ἀποτελεῖ ἐνότητα, πηγάζουν ἄμεσα ἀπό τήν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα, ἄμεσα ἀπό τήν ἴδια τήν κατάσταση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. "Ἡ σκέψη του δηλαδή ἦταν, ὅτι ἡ συνείδηση εἶναι ἕνας ἀπλός παθητικός καθρέπτης τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὅτι ἡ συ

νειδση έχει τήν ικανότητα μόνον νά δέχεται παθητικά ὅ,τι γίνεται ἔξω. Ὁ κλασικός ὅρος, πού συμβολίζει τήν αντίληψη αὐτή γιά τή συνείδηση εἶναι ὅτι ἡ συνείδηση εἶναι μιά ἄγραφη πλάκα ὅπου κάθε κατάσταση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου δέν τή γράφει ἡ συνείδηση ἢ ἴδια, ἀλλά ἔρχεται μόνη της καί ἐγγράφεται ἐπάνω σ' αὐτήν τήν ἄγραφη πλάκα. Αὐτό θά εἴπῃ, ὅτι ὅλος ὁ ψυχικός κόσμος τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μιά ἐπανάληψη, ἕνα ἀντίγραφο, τῶν πραγματικῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου, τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καί τίποτε ἄλλο. Ἡ συνείδηση, κατά τήν αντίληψη αὐτήν, χάνει κάθε δημιουργική δύναμη.

Δέν θά καταγίνωμε ἐδῶ ἰδιαίτερα μέ τήν δημιουργική δύναμη πού ἔχει ἡ συνείδηση, - γιατί τοῦτο θά φανῇ, ὅταν ἀναπτύξωμε ἕνα ἕνα τά θέματα τῆς ψυχολογίας, ὅταν ἀναπτύξωμε τί εἶναι αἴσθημα, τί εἶναι παράσταση, τί εἶναι συναἴσθημα κλπ. Ὅμως ἐδῶ μπορούμε νά εἴπομε, ὅτι μέσα στή θεωρία αὐτήν τοῦ ἐμπειρισμοῦ δημιουργήθηκε ἡ ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ τρόπου αὐτοῦ μέ τόν ὅποτον ὁ ἐμπειρισμός ἀντιλαμβάνεται τή συνείδηση. Ἐδῶ θά ἐνδιατρέψωμε περισσότερο καί θά ἐπιμένωμε μόνο σέ τοῦτο, ὅτι μέσα στή καρδιά τοῦ νεώτερου ἐμπειρισμοῦ, ὁ ὅποτος ἀναπτύχθηκε μέ τήν Ἀγγλική φιλοσοφία, ὁ Χιούμ εἶναι ἐκεῖνος πού πρῶτος ὤρθωσε ὡς ἐμπειριστής τό ἀνάστημά του, γιά νά ἀποδείξῃ ἀκριβῶς, ὅτι ἡ θεωρία αὐτή, ὅτι δηλαδή ἡ συνείδηση δέχεται ὅλα παθητικά ἀπ' ἔξω, δέν στέκει. Ὁ τρόπος μέ τόν ὅποτον συνδέονται οἱ παραστάσεις ἀναμεταξύ των, δέν εἶναι κάτι πού τὸ δανεῖζεται ἡ συνείδηση ἀπ' ἔξω, ἀλλά εἶναι δική της ἐνέργεια. Ὁ Χιούμ δείχνει ὅτι ὁ σύνδεσμος τῶν παραστάσεων καί νοημάτων δέν εἶναι κάτι πού ὑπάρχει στή λεγόμενη πραγματικότητά, δέν εἶναι κάτι πού ὑπάρχει μέσα στήν ἐντύπωση τήν ἴδια, δέν εἶναι

κάτι πού υπάρχει έξω από τή συνείδηση καί πού καταγράφεται μέσα στη συνείδηση, αλλά ότι ο σύνδεσμος αυτός είναι έργο αποκλειστικό της συνειδήσεως του ανθρώπου.

Τά νήματα εκείνα μέ τά όποια συνδέονται καί συνυφαίνονται οί παραστάσεις είναι βασικοί τρόποι μέ τούς όπούους ενεργεί ή συνείδηση. Όταν συνδέωμε, λέγει ο Χιούμ, τήν παράσταση Α μέ τήν παράσταση Β, όταν συνδέωμε λ.χ. τήν βλάστηση μέ τήν θερμότητα καί αντίστροφως, τότε δέν επαναλαμβάνομε ποτέ κάτι πού υπάρχει στην πραγματικότητα, αλλά ή συνείδηση μας δημιουργεί μεταξύ των δύο αυτών ανεξαρτήτων καταστάσεων της Α καί της Β μιά σχέση. Ένεργεί ή ίδια ή συνείδηση μεταξύ των δύο αυτών παραστάσεων καί δημιουργεί τήν σχέση πού λέγει ότι ή μιά καί ή άλλη κατάσταση, πού υπάρχουν τω όντι χωριστά, είναι δυνατόν νά συσχετισθούν αναμεταξύ τους κατά τόν νόμο της αίτιότητας. Η σκέψη αυτή του Χιούμ έδωσε άφορμή στον Κάντ νά υποβάλη σέ κριτική έρευνα όλους τούς νόμους τού σκέπτεσθαι, όλους τούς τρόπους μέ τούς όπούους ενεργεί ή συνείδηση καί ειδικά νά υποβάλη σέ κριτική έρευνα τούς νόμους της έπιστήμης. Αλλά οί τρόποι αυτοί μέ τούς όπούους εργάζεται ή έπιστήμη, δέν είναι καινούργιοι τρόποι, αλλά οί ίδιοι τρόποι μέ τούς όπούους καί ο άπλος νους συνδυάζει τά φαινόμενα. Οί τρόποι της έπιστήμης δέν είναι τίποτε άλλο, παρά οί λογικά διατυπούμενοι τρόποι μέ τούς όπούους λειτουργεί κάθε συνείδηση καί συνδυάζει τά φαινόμενα. Η κριτική αυτή έρευνα ώδήγησε τόν Κάντ στό συμπέρασμα, ότι ή συνείδηση είναι σέ κάθε στιγμή της δράσεως καί της ενέργειας της δημιουργική καί ότι όλοι οί νόμοι της έπιστήμης, όλοι οί τρόποι τού σκέπτεσθαι, είναι νόμοι μόνον της συνειδήσεως καί όχι των πραγμάτων. Οί νόμοι είναι μιά συνάρτηση καί

ἡ ἴδια ἡ συνείδηση δημιουργεῖ καί πού δέν ὑπάρχει μέσα στά πράγματα ἔμφυτη. Ἀφορμή, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Κάντ, τοῦ ἔδωσε σ' αὐτό ὁ Χιούμ μέ τό βιβλίον του "Ἔρευνα γιά τήν ἀνθρώπινη διάνοια". Πράγματι αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Κάντ λέγει, ὅτι ὁ Χιούμ τόν ἐξύπνησε ἀπό τόν δογματικό λήθαργο, δηλαδή ἀπό τόν λήθαργο νά πιστεῦν καί αὐτός, ὅτι ἡ σχέση μεταξύ τῶν νοημάτων ὡς πρός τά πράγματα, εἶναι ἔμφυτες σχέσεις μέσα στά πράγματα.

"Ὅλη ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξη τῆς φιλοσοφίας καί ψυχολογίας ἔδειξεν, ὅτι ἡ συνείδηση δέν ἔχει μόνον τήν ἰκανότητα νά ἀποδέχεται παθητικά τοῦς ἐρεθισμούς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλά ἔχει καί τήν ἰκανότητα νά δημιουργῇ συναρτήσεις, σχηματισμούς, ὀλωσδιόλου ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐπικουρία τῶν αἰσθήσεων. Ὅλος ὁ κόσμος μέσα στόν ὁποῖον δουλεύει ὁ μαθηματικός, ἀπό τή Γεωμετρία ὡς τά ἄνωτερα μαθηματικά, εἶναι ἕνας κόσμος, εἶναι σχηματισμός ἀνεξάρτητα ὀλωσδιόλου ἀπό τήν ἐμπειρία. Ἡ συνείδηση μέσα στά μαθηματικά μέ ἀσήμαντες ἀφορμές ἀπ' ἔξω δημιουργεῖ ἕνα σύστημα σχηματισμῶν, ἕνα σύστημα παραστάσεων καί ἀντικειμένων, πού ἔχουν δική τους ἀναγκαιότητα.

Ἀλλά ἐκεῖνο ἀκριβῶς, πού ἔφερε ριζική ἀνατροπή τῆς καθαρῆς ἐμπειρικής θεωρίας, ἦταν ἡ φυσιολογία, γιατί ἡ φυσιολογία ἀκριβῶς μᾶς δείχνει ὅτι ὁ ὀργανισμός καί ὅλα τά συστήματά του καί κυριώτερα τό νευρικό του σύστημα, δέν εἶναι κάτι παθητικό, ἀλλά ἕνα ἐξαιρετικό κέντρο ἐνέργειας, δράσεως καί ἀντιδράσεως, καί ὅτι ὁ ὀργανισμός ἀπό τή στιγμή πού γεννιέται κινεῖται καί δρά, ἀπό τή στιγμή αὐτή ἀρχίζει νά ἀντιμάχεται τό περιβάλλον. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ ὀργανισμός ὑπάρχει, ἀρχίζει νά εἶναι δημιουργικός, νά ἀντιμάχεται τό περιβάλλον. Ἐπάρχει λοιπόν κατά τήν φυσιολογία μιά σχέση δημιουργική ἀπό τόν ὀργανισμό πρός τόν

έξωτερικό κόσμο. Δικαινο πού ενδιαφέρει έμας έδω στην ψυχολογία είναι τούτο, ότι ή συνείδηση καί όταν ακόμα δέχεται από τόν έξωτερικό κόσμο έρεθισμούς, είναι δημιουργική καί δέν είναι ποτέ παθητική. Τά αίσθήματα, πού έχουν ως άφορμήν μόνον τούς έξωτερικούς έρεθισμούς, δέν είναι απλώς παθητικά έρεθίσματα, λέγει ή φυσιολογία. Πράγματι ο έρεθισμός γίνεται άφορμή, ώστε ο οργανισμός νά κανονίση τήν περάντέρω σχέση του μέ τόν έξωτερικό κόσμο, μέ τά πράγματα, νά δέχεται τό ευχάριστο καί νά μή δέχεται τό δυσάρεστο. Είναι λοιπόν τά αίσθήματα τρόποι μέ τούς οποίους ή συνείδηση αντιδρά στον έξωτερικό κόσμο. Ίπάρχει λοιπόν καί στά αίσθήματα ακόμα δημιουργική εργασία τής συνείδησεως.

Επειτα δημιουργείται μέ τήν ανάπτυξη του οργανισμού καί της συνειδήσεως ή ανάγκη τής οικονομίας των δυνάμεων, δηλαδή ή προσπάθεια στην ποικιλία των έρεθισμών, πού δέχεται ή συνείδηση, νά αντιδρά ή συνείδηση όσο της είναι δυνατό μέ απλούστερους καί νέους τρόπους. Αυτό ακριβώς, ότι ή συνείδηση σιγά σιγά απλοποιεί τό σύστημα μέ τό οποιο αντιδρά στους έρεθισμούς, είναι μία απόδειξη, ότι αντιμετωπίζει τους έρεθισμούς δημιουργικά καί όχι παθητικά. Η ανάπτυξη της συνειδήσεως εξαρτάται κατά μέγα μέρος από τόν τρόπο μέ τόν οποιον ή συνειδησηκατορθώνει νά συνδέη νά συγκρίνη, νά δέχεται καί νά απορρίπτει τις παραστάσεις, δηλαδή ό,τι γίνεται μέσα της έξ άφορμής των έξωτερικών έρεθισμών. Δέν εξαρτάται λοιπόν ή ανάπτυξη της συνειδήσεως από τό πλήθος καί από τήν ανατασασία των παραστάσεων, πού σχηματίζονται μέσα της έξ άφορμής των έξωτερικών έρεθισμών, αλλά από τόν τρόπον μέ τόν οποιον δέχεται τά άπειρα ένοχλήματα του έξωτερικού.

Ὅστε γιά νά ἀναπτυχθῆ ἡ συνείδηση ἀπαιτεῖται ἐκτός ἀπό τήν αἴσθηση ὀπωσδήποτε καί ἡ δύναμή της νά δουλεύῃ σύμφωνα μέ τούς νόμους της. Ἀπαιτοῦνται δύο πράγματα, πρῶτον ἡ αἴσθηση, δηλαδή ἡ ἰκανότητα νά ἀποδέχεται τούς ἐρεθισμούς καί νά τούς μορφώ- νη μέ τά κριτήριά της σέ αἰσθήματα καί δεύτερον ἡ νόηση, δηλαδή ἡ ἰκανότητα νά κρίνῃ καί νά συσχετίζῃ τά ψυχικά δεδομένα. Καί τά δύο εἶναι ἀπαραίτητα γιά νά ἀναπτυχθῆ ἡ συνείδηση. Σκε- φθῆτε ἕναν ἄνθρωπο μέ ἐξαιρετικό προικισμό ἀπό τή φύση, δηλαδή μέ τόν ὑψίστο βαθμό ψυχικῆς καί διανοητικῆς ἐνέργειας, σκεφθῆτε αὐτόν τόν ἄνθρωπο νά μεγαλῶνῃ ἀνεξάρτητα ὀλωσδιόλου ἀπό τόν ἐ- ξωτερικό κόσμο, ἀποκλειόμενος τελείως κάπου, καί τοῦτο νά γίνε- ται βέβαια κατά τό διάστημα πού σχηματίζεται ὁ ψυχικός του κό- σμος. Ὑστερα ἐπό χρόνια ὁ ἄνθρωπος αὐτός δέν θά διαφέρῃ ἀπό ἕ- ναν ἡλίθιο. Πάρτε τῶρα ἕνα ἀντίθετο παράδειγμα, ἕναν ἄνθρωπον ἀδικημένον ἀπό τήν φύση, ἕναν ἄνθρωπο δηλαδή χωρίς τίς δημιουρ- γικῆς δυνάμεις, πού ὅλες μαζί ἀποτελοῦν τή συνείδηση, ἕνα φύσει ἡλίθιον. Καί ἂν ἀκόμη τόν ἄνθρωπο αὐτόν τόν τοποθετήσετε στό πλουσιώτερο περιβάλλον, ὄχι μόνον στό περιβάλλον τῶν φυσικῶν ἐρεθισμῶν, ἀλλά καί ἂν τοῦς προσφέρετε ὅλους τούς ἐρεθισμούς τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, αἰσθητικούς, ψυχικούς καί πνευματικούς, ὁ ἄνθρωπος δέν θά δοκιμάσῃ καμιά ἐνταση τῆς ψυχῆς του, θά μείνῃ μέσα στό στενό του ψυχικό κόσμο. Ὅστε ἡ σχέση αὐτή ἀνάμεσα στή δημιουργική ἀκριβῶς ἐνέργεια τῆς συνειδησεως καί στήν ἐπίδραση τῶν ἐρεθισμῶν, ἡ σχέση αὐτή εἶναι σχέση πρωταρχική, εἶναι σχέση ἀπαραίτητη γιά τήν ἀνάπτυξη ἐκείνου πού λέγεται αἴσθημα.

Ἡ πέτρα μᾶς διδάσκει ὅτι εἶναι εὐκολώτερο νά ἀναπληρωθῇ καί νεῖς ὠρισμένα κενά, πού ἐδημιουργήθησαν γιά λόγους τυχαίους μέ- σ, στή συνείδησή του, γιατί δέν εἶχε τήν εὐκαιρία νά γνῶσῃ

ώρισματά, ἀπαραίτητα γιὰ τὴ μὀρφωσὴ του, νὰ ἀποκτήσῃ τὸ ἀπαραίτητο ὕλικό, παρὰ νὰ ἀναπληρωσῇ κενὰ πού ὀφείλονται στὴν ἔλλειψη αὐτενέργειας τῆς συνειδήσεως. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δέν ἀναπληρῶνεται ποτέ. Πράγματι παρατηροῦμε, ὅτι καὶ ἄνθρωποι, πού στὴ νεανική τους ἡλικία εἶχαν μιὰ διδασκαλία ἐλαττωματική ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν παραστάσεων, ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ὕλης, ὡς πρὸς τὸ ὕλικόν, τὸν πλοῦτο τοῦ ὕλικου, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἂν καὶ εἶχαν ἀφομοιώσει ὀλίγο ὕλικό, ἐδημιούργησαν πολλές φορές μεγαλοφυῆ ἔργα, γιὰτί ἀκριβῶς εἶχαν τὴ δύναμη τῆς δημιουργίας, εἶχαν τὴ δημιουργική ἰκανότητα.

Ἐπίσης τὸ ἴδιο πρᾶγμα δείχνει καὶ ἡ μεγάλη, καταπληκτική ἐπιτυχία πού ἔγινε στὴ σύγχρονη ἐποχὴ μέ τὴν διδασκαλία τῶν τυφλῶν καὶ τῶν κουφαλάων. Καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα ἔφερε ἡ διδασκαλία τῶν ἀναπήρων αὐτῶν ὡς πρὸς τίς αἰσθήσεις, ὡς πρὸς τὰ αἰσθητήρια ἀκριβῶς ὀργανά των. Τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἔδειξαν δηλαδὴ ὅτι οἱ ἐλλείψεις, πού ἔχει τυχόν κανεὶς ὡς πρὸς τὸ ὕλικό τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπληρωθοῦν εὐκολώτερα ἀπὸ τίς ἐλλείψεις τίς μορφολογικές, ἀπὸ τίς ἐλλείψεις, πού ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴ συνείδηση. Ὅπου γενικὰ ὑπάρχει ὁμαλὴ ὀργάνωση τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ ὅπου ὑπάρχει ἡ αὐτενέργεια αὐτὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ, πού λέγεται συνείδηση, ἐκεῖ, καὶ ἂν ἀκόμα λείψουν ὠρισματά αἰσθητήρια, ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθῇ μέσα στὴ συνείδηση αὐτὴ ψυχική καὶ πνευματικὴ ζωὴ πλουσιώτατη. Γενικὰ ὅπου ὑπάρχει ὁμαλὴ ὀργάνωση τοῦ ἐγκεφάλου καὶ κανονικὴ αὐτενέργεια τῆς συνειδήσεως ἐκεῖ, καὶ ἂν λείψουν ὠρισματά αἰσθητήρια, δηλαδή οἱ κύριοι ἄγωγοὶ τοῦ ὕλικου τῶν παραστάσεων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὴν συνείδηση, ὑπάρχει δυνατότητα νὰ ἀναπτυχθῇ ψυχική καὶ πνευματικὴ ζωὴ.